

Irena Kraševac

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Crkva Pohoda Blažene Djevice Marije u Macincu – primjer kvalitetnoga neogotičkog *Gesamtkunstwerka*

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 29. 7. 2004.

Sažetak

Otkada je polemički odnos protagonista moderne umjetnosti prema ornamentu i dekoraciji izgubio na aktualnosti, iznova vrednujemo baštinu iz razdoblja historicizma, u međuvremenu znatno prorijedenu i izmijenjenu. Crkva Pohoda Blažene Djevice Marije u međimurskom mjestu Macinec reprezentativan je i važan primjer neogotičke arhitekture i crkvenog interijera nastalog gotovo u jednom dahu tijekom osamdesetih godina 19. st. slijedeći ideju stilske jedinstvenosti i cjeline. Prema arhitektonskoj teoriji u 19. st., neogotika ponajbolje opri- mjeruje sakralnu funkciju i postaje oficijelni crkveni stil. Oltari 19. st. kao kasne derivacije gotičkih krilnih oltara oživljavaju umijeće drvo- rezbarstva i polikromije, a važnu ulogu u crkvenoj opremi imaju

vitrazi, od kojih je u ovoj crkvi sačuvano čak dvadeset i tri izrađena u radionici *Tiroler Glasmalerei- und Mosaikenanstalt* u Innsbrucku u razdoblju od 1880. do konca I. svjetskog rata. Materijalnost zida u razdoblju historicizma skrivena je iza ornamenta i boje kao integralnog dijela arhitekture, a interijer crkve u Macincu u potpunosti je prekriven filigranskim ornamentalnim oslikom geometrijskih i vegetabilnih motiva. Crkvena oprema nabavljena je u umjetničkim centrima tadašnje Austro-Ugarske Monarhije, Gracu, Beču, Budimpešti, te u Tridentu i Innsbrucku u Tirolu, i primjer je neogotičkog stilskog jedinstva, toliko karakterističnoga za kasno 19. st. na području sjeverozapadne Hrvatske.

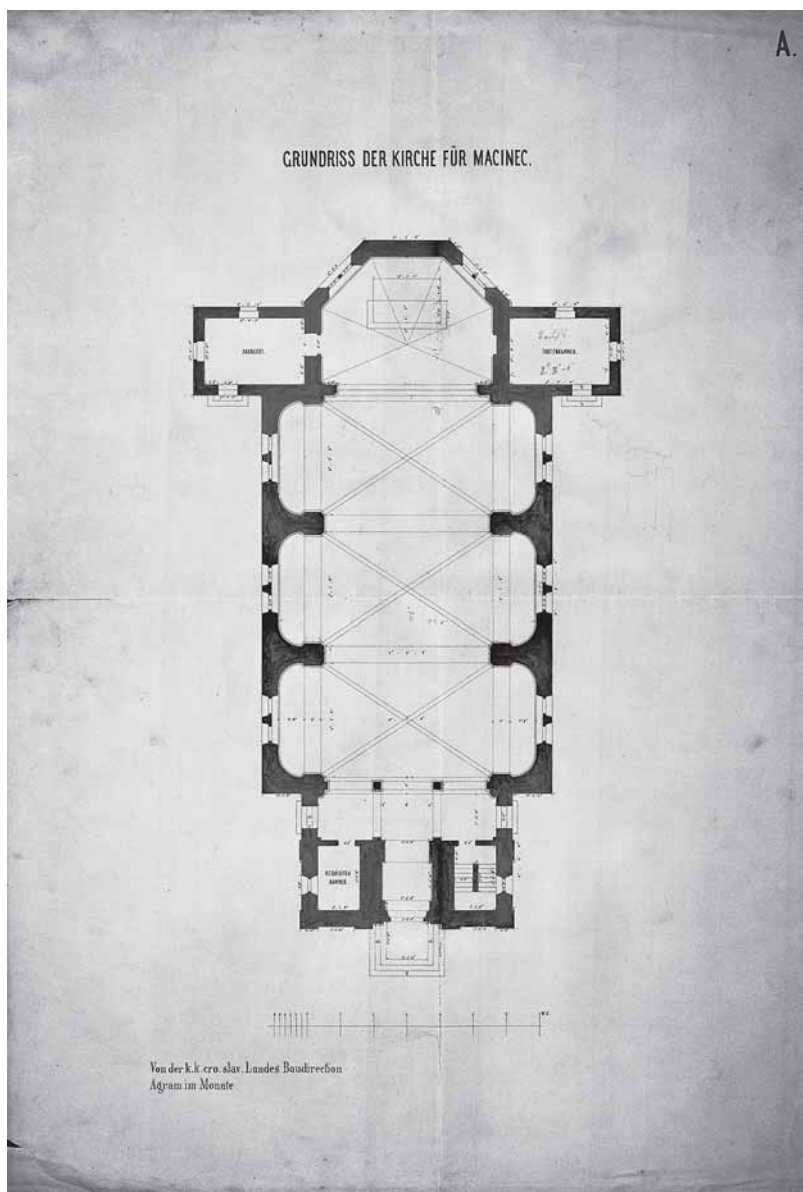
Ključne riječi: *historicizam, neogotika, sakralna umjetnost, stilsko jedinstvo*

Nakon sredine 19. st. val izgradnje neogotičkih crkava zahvatio je područje Habsburškoga Carstva i izravno se povezuje s idejom pangermanizma, koja se širila iz samoga Beča, u kojem je već započela izgradnja votivne crkve cara Franje Josipa I. i obnova gotičke katedrale sv. Stjepana.¹ Vodeću ulogu u etabliranju neogotike kao crkvenog stila 19. st. i njezinu širenju na području Monarhije odigrali su većinom arhitekti koji su školovani na Bečkoj akademiji likovnih umjetnosti kod Friedricha Schmidta, koji je dolaskom u Beč postao vrlo utjecajna ličnost na arhitektonskoj sceni središnje Europe.² Schmidt je bio pobornik srednjovjekovnih stilova i veliki zagovornik neogotike kao najprimjerenijeg crkvenog stila, a u svom golemom graditeljskom opusu izradio je planove za preko stotinjak crkava, uključujući i nacрте za oltare i ostalu crkvenu opremu.³

Prema važećim kriterijima onodobne arhitektonske teorije i crkvene ideologije, gotika je odabrana kao ponajbolji stil germanske provenijencije koji reprezentira sakralnu funkciju. Potaknuta brojnim istraživanjima srednjovjekovnih građevina i novim teorijskim pristupima u razdoblju historicizma,⁴ svoju će purificiranu i idealiziranu varijantu doživjeti na primjeru mnogobrojnih crkava koje niču po ubrzano rastućim gradovima pa sve do najudaljenijih provincija Carstva. Iz romantičarskog zanosa povratka srednjovjekovlju ubrzo je niknuo poprilično unificirani stil, koji reprezentira razdoblje tzv. strogog historicizma oko 1880. g. Carska je

vlada uzdigla neogotiku na razinu državnoga sakralnog stila i neogotika je postala oficijelna umjetnost koja se učila na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču.⁵

Izgradnju crkava izravno je podupirala Carska i kraljevska vlada Franje Josipa I.⁶ preko nadležnih ministarstava. U 19. st. grade se impozantne i raskošne neogotičke crkve, kao već spomenuta votivna crkva u Beču ili Katedrala u Linzu,⁷ ali i mnogobrojne tzv. »seoske katedrale«, župne crkve u malim mjestima, koje se, iako pojednostavljene u svojim arhitektonskim planovima, ističu svojim pretencioznim dimenzijama i bogatstvom opreme i dekoracije. Osnovna tlocrtna shema takvih crkava uglavnom je jednobrodna ili trobrodna s poligonalnim svetištem nadsvedenim križnim svodom. Eksterijerom dominira visoki vitki zvonik, koji se uzdiže nad pročeljem, i kontrafori nanizani uokolo broda i svetišta, koji sada više služe za postizanje »gotičkog« efekta nego kao konstruktivni element arhitekture. Odlučujuću ulogu pritom ima i upotreba povijesno utemeljene dekoracije, ponajprije kasnogotičkog ornamenta, kojom se popunjavaju zidne plohe interijera,⁸ te difuzno-mistična atmosfera postignuta oslikanim prozorima, koji u razdoblju neogotike doživljavaju pravu renesansu povratka u crkvene prostore.⁹ Tehnički uznapredovalo znanje graditeljstva u drugoj polovini 19. st. teži pojednostavljanju gradnje, a time i smanjivanju troškova u duhu racionalnog industrijskog doba, nastojeći pritom ne oskvrnuti konačan efekt postizanja impozantne arhitekture.

Nacrt crkve u Macincu, rukopis u boji, prije 1870. (Hrvatski državni arhiv, Zbirka građevinskih planova 1869.–1941., sign. XXXII–24)

Drawing of the church in Macinec, MS, coloured, before 1870 (Croatian State Archives, Collection of building plans, 1869.–1941., sign. XXXII–24.)

Regotizacija crkava masovna je pojava u drugoj polovini 19. st. i malo je koja ostala pošteđena neogotičkih intervencija, kako u svojoj arhitekturi, tako i u unutrašnjoj opremi.¹⁰ Povijesnoumjetničko vrednovanje donedavno subvalorizirane neogotike u novije je vrijeme rezultiralo brojnim istraživanjima i publikacijama,¹¹ kojima priključujemo i reprezentativan, ali manje poznat primjer neogotičke crkve u mjestu Macinec.

Za obnovu gotičke crkve Pohoda Blažene Djevice Marije u međimurskom mjestu Macinec¹² založio se još Ivan Kukuljević Sakcinski,¹³ ali je za župnikovanja Stjepana Schadla crkva iz 15. st. do temelja porušena kako bi u razdoblju od 1878. do 1881. god. bila izgrađena nova.¹⁴ Vrijedni ostaci stare crkve – osam kamenih gotičkih konzola – sačuvani su

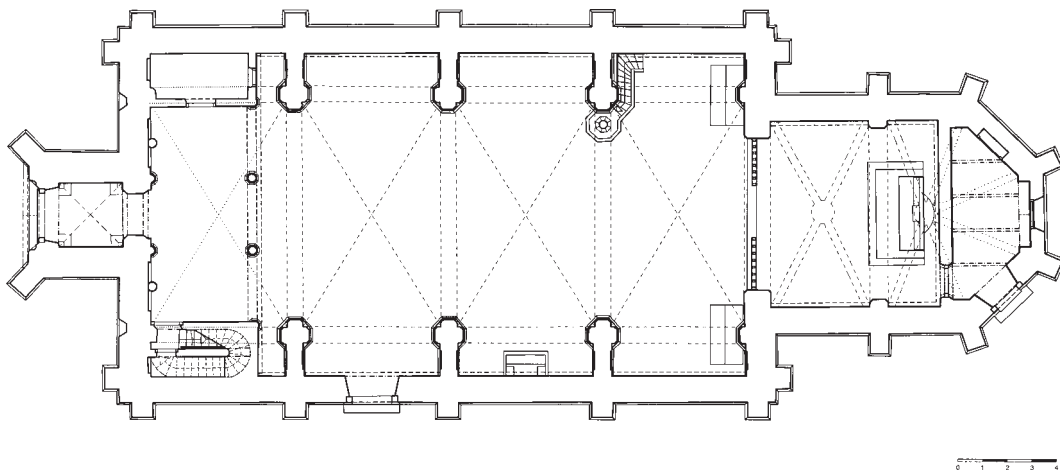
uzidani u poligonalnom svetištu nadsvedenom križno-rebrastim svodom. Tri konzole prikazuju ljudski lik, na tri su aplicirana heraldička polja (na dva nedostaju grbovi), a na dvjema su likovi anđela, od kojih je na jednom dvostrukom linijom ubrazdan križ jednakih krakova, za koji se pretpostavlja da je znak majstora (isti znak ponavlja se kao dekorativni element između završne fijale i zabata glavnog oltara). Druga konzola s likom anđela nosi vrpču s uklesanom godinom 1475. Ta se godina vjerojatno odnosi na postanak ranijega križnog svoda u svetištu.¹⁵

Rušenje stare i gradnju nove crkve potpisalo je Ugarsko kraljevsko ministarstvo bogoštovlja i kulture kao patron, s opaskom da se crkva treba izgraditi tijekom tri godine.¹⁶ Na temelju licitacije, gradnja nove crkve povjerena je Peteru

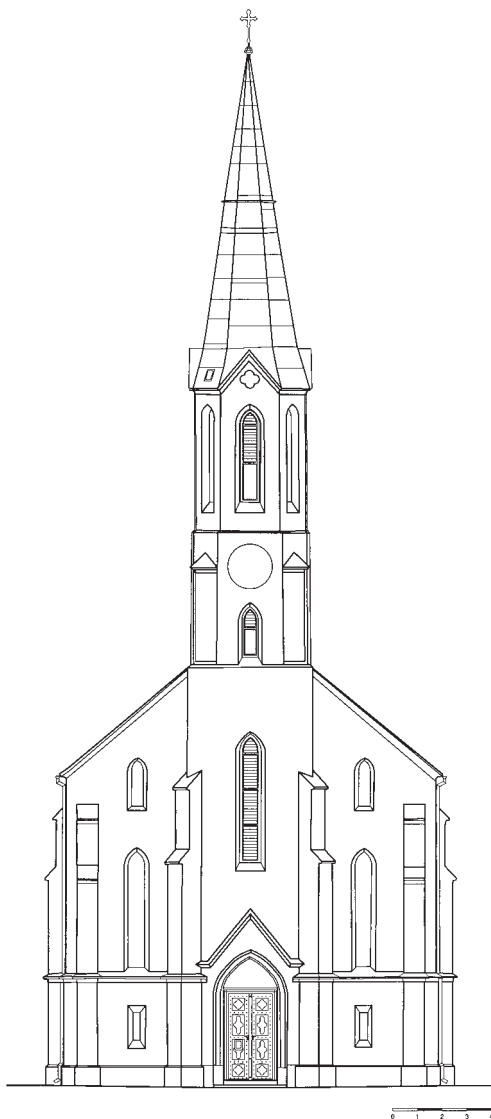
Bočni presjek crkve (Arhitektonski snimak: Reno Vrbanec, Ministarstvo kulture RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski zavod u Varaždinu)

Lateral section of the church in Macinec (architectural drawing: Reno Vrbanec, Ministry of Culture Republic of Croatia, Administration for the Protection of the Cultural Heritage, Conservation Institute, Varaždin)

Crkva Pohoda Bl. Dj. Marije u Macincu, tlocrt (Arhitektonski snimak: Reno Vrbanec, Ministarstvo kulture RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski zavod u Varaždinu)

Church of the Visitation, Macinec (architectural drawing: Reno Vrbanec, Ministry of Culture Republic of Croatia, Administration for the Protection of the Cultural Heritage, Conservation Institute, Varaždin)

Pročelje crkve (Arhitektonski snimak: Reno Vrbanc, Ministarstvo kulture RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski zavod u Varaždinu)

Façade of the church in Macinec (architectural drawing: Reno Vrbanc, Ministry of Culture Republic of Croatia, Administration for the Protection of the Cultural Heritage, Conservation Institute, Varaždin)

Wellinu, civilnom arhitektu iz Graca, i započela je 1878. g. Wellin je gradnju crkve doveo pod krov, ali je već sljedeće godine (8. veljače 1879.) iznenada umro. Gradnju unutarnje strukture preuzima potom József Findeisen, civilni arhitekt Zaladske županije (Zala-Egerszeg).¹⁷ Crkva je građena i opremljena »u dahu«, što je dojmljivo za tako malu sredinu kao što je bio Macinec. Većina crkvenog inventara naručena je u tadašnjim umjetničkim centrima Austro-Ugarske Monarhije, Beču, Gracu, Budimpešti, Innsbrucku i Tridentu u Tirolu, te u Mariboru i Varaždinu i odlikuje se visokom kvalitetom izvedbe.

Za potrebe restauracije i revalorizacije u registru spomenika kulture crkva je arhitektonski snimljena u svibnju 2003. g.¹⁸

Vanjski oblik arhitekture logično se razvija iz unutrašnjosti, a dominira gotički instrumentarij u osnovnim stilskim oblicima: šiljatom luku, križnom presvođenju i nizu stupnjevanih kontrafora. Važan element neogotičke crkve njezin je visoki vitki zvonik, koji se uzdiže nad portalom i iz kvadratne baze prelazi u gornjoj zoni u osmerokut perforiran uskim neogotičkim prozorima. Zvonik završava stožastom kapom uleknutih stranica, nadvišenom kovanom jabukom i križem.

Zvonik, izduženu lađu i poligonalno svetište podupiru dvadeset i dva stupnjevana kontrafora, koji međusobno odjeljuju po četiri para dugih, uskih neogotičkih bifora s rozetama na zabatu u predjelu lađe s ugrađenim oslikanim prozorima, a monofora na svetištu i pročelju. Prostranu unutrašnjost jednobrodne dvoranske crkve presijecaju profilirani zidni stupovi, koji tvore po tri plitke bočne kapele, te prostor stubišta pod pjevalištem. Crkvena lađa nadsvođena je križnim svodom u četiri traveja. Svetište crkve zidnom je pregradom do zone prozora podijeljeno u dva dijela, od kojih je stražnji prostor u funkciji sakristije. Zahvaljujući zidnoj pregradi, glavni je oltar odmaknut u središte svetišta, centriran točno ispod zaglavnoga kamena njegova križnorebrasta svoda i ne sklanja pogled prema raskošnim vitrajima u pozadini. Takav vrlo promišljen postav oltara govori u prilog projektiranja zidne pregrade u svetištu već u prvobitnoj varijanti, a ne o naknadnoj intervenciji. Prostor svetišta povišen je za dvije stepenice od prostora lađe i odijeljen niskom oltarnom pregradom načinjenom od drvenih stupića. Osim portala pod zvonikom na pročelnoj strani, crkva ima i ulaz s desne bočne strane u prostor lađe, te začelno u prostor sakristije. Na sva tri ulaza sačuvane su drvene kasetirane vratnice i bravarija iz vremena gradnje crkve. Crkvena je lađa natkrivena dvoslivnim krovom, dok je krov svetišta razlomljen na začelju u tri dijela i prati njegovu poligonalnu strukturu.

Neogotički pseudokrili oltari urešeni brojnim kipovima svetaca, reljefnim predelama i filigranskim kruništem od fijala i rakovica izravna su derivacija gotičkih oltara, koji vrhunac izvedbe raskošnih krilnih retabla doživljavaju krajem 15. st. i smatraju se tipično njemačkim fenomenom.¹⁹ Oltaristika u 19. st. ponovno oživljava tijekom klasicističkog razdoblja zanemareno umijeće drvorezbarstva; arhitektonski okviri oltara izrađuju se u potpunosti u drvu. Polikromirani kipovi svetaca raspoređeni su u visokim plitkim nišama, a unutrašnje strane fiksnih krila oslikane su ili reljefno ukrašene. Središnji je dio arhitektonski oblikovana dominantna cjelina s inkorporiranim tabernakulom,²⁰ nadvišenim nišom s kipom sveca i zabatnim završetkom. Po uzoru na gotičke, preuzeta je i bogato ukrašena predela i krunište. Statue svetaca suzdržanih kretnji i nazarenski elegičnih izraza lica raspoređene u plitke niše bez izrazitog su međusobnog sceničnog povezivanja. Neogotički oltari, jednako kao i njihovi gotički uzori, djela su ruku više majstora: stolara, kipara, polikromatora i pozlata, a najčešće su izrađeni prema nacrtu/predlošku arhitekta, graditelja ili obnovitelja određene crkve. Kompozicija oltara još je uvijek konzervativna, ali su arhitektonski i dekorativni elementi izmijenjeni u duhu novog vremena. Crkvena oprema važan je segment umjetnosti 19. st. jer pridonosi cjelokupnom dojmu postizanja *Gesamtkunstwerka* kao umjetničkog ideala u razdoblju historicizma.²¹

Glavni oltar u Macincu trodijelni je drveni retabl s baldahinom i visokim kruništem nadvišen fijalama s križnim ružama

Apsida (foto: Ministarstvo kulturne RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski zavod u Varaždinu)

Apse (photo: Ministry of Culture Republic of Croatia, Administration for the Protection of the Cultural Heritage, Conservation Institute, Varaždin)

i rakovicama. Tabernakul je integriran u predelu, a uokviruju ga reljefno u profilu prikazani klečeći anđeli adoranti ruku sklopljenih u molitvi. Središnja niša ističe se svojom veličinom i bogato šablonski ornamentalno oslikanom pozadinom s motivima ljljana i zvjezdanog neba, ispred koje je postavljen kip Majke Božje s malim Isusom u naručju. Rubovi niše, koja završava šiljatim lukom, bogato su dekorirani pozlaćenom cvjetnom rezbarijom na proboj. U uskim pokrajnjim nišama pod neogotičkim baldahinima smještene su nešto manje figure sv. Marije Magdalene i sv. Terezije. Skulpture su nabavljene u Tridentu²² i primjeri su onodobne tirolske sakralne skulpture za kojom je vladala velika potražnja.²³ Posebno je zanimljivo izvedeno krunište, koje u formi baldahina nadvisuje središnju nišu te završava brojnim pozlaćenim fijalama i ornamentalnim cvjetnim ukrasima. Na medaljonima u zoni kruništa ponavljaju se motivi s gotičkih konzola u svetištu. Na uleknutim bočnim stranama predele ukomponirana su i dva mala barokna anđela adoranta, vjerojatno s nekom prijašnjeg oltara.

Oltarna arhitektura izvedena je u tamnom hrastovu drvu, dok su skulpture polikromirane. Oltar, propovjedaonicu, jednu

ispovjedaonicu i klupe, prema narudžbi – »u gotskom slogu« izradio je prema nacrtu arhitekta drvorezbar Matija Stamberger iz Polstrane u Štajerskoj.²⁴

Za oltare u lađi, sv. Franje Ksaverskog i sv. Josipa s djetetom Isusom, znamo da su naručeni godine 1888., ali se ne navodi ime majstora.²⁵ To su trodijelni oltari plitkih niša koji završavaju šiljatim zabatima s fijalama, izrađeni od tamne hrastovine, pozlaćenih rubova i dekoracija. U nišama su smješteni asistentni kipovi sv. Antuna Padovanskog i sv. Roka, te sv. Katarine i sv. Nikole, dok se u središnjim zabatima nalaze tonda sv. Antuna Opata i sv. Barbare. U stipesu oltara sv. Franje Ksaverskog smješten je Božji grob s kvalitetnim kipom mrtvoga Krista, polikromiranim gotovo naturalistički sivim inkarnatom. Ti oltari primjer su tipičnih neogotičkih oltara u razdoblju nakon 1880. g., a analogne primjere možemo pronaći u bočnim oltarima crkve Presvetoga Trojstva u Krapinskim Toplicama.²⁶ Kipovi na pobočnim oltarima kvalitetniji su u izvedbi, bogatiji u detalju i manje ukočena držanja, te upućuju na neku od poznatih tirolskih radionica iz doline Gröden. Posebice se ističu kipovi sv. Franje Ksaverskog i sv. Roka te već spomenuti mrtvi Krist. Slabiji

Interijer crkve, pogled prema svetištu (foto: M. Drmić)
Interior of the church, view to the sanctuary

pak u odnosu na opisana tri oltara žrtvenik je Srca Isusova smješten u desnoj pokrajnjoj kapeli. Iako strukturiran neogotički, upućuje na kasniju dataciju i povezan je s uvođenjem Bratovštine Srca Isusova krajem 19. st.

Treba spomenuti i ostale kvalitetne stolarske radove koji pridonose crkvenom *Gesamtkunstwerku* – poligonalu propovjedaonicu s reljefnim figurama četiriju evanđelista na pozlaćenim pozadinama, nadvišenu ornamentalno oslikanim baldahinom, ispovjedaonice u stilu šiljatoga luka sa zabatnom dekoracijom na proboj, oltarnu pregradu, klupe, sakristijski ormar i kućište orgulja²⁷ te velike lustere u središtu lađe, pozlaćene mjedene svijećnjake nabavljene u Budimpešti, kandilo i sačuvanu bravariju, kao primjere majstorske izvedbe koji upotpunjuju cjelokupan neogotički crkveni inventar usklađen s važećom teorijom jedinstva stila. Postaje Križnoga puta, reprodukcije prema nazarenskom slikaru Josephu Fürichu u neogotičkim okvirima, nabavljene su za crkvu 1884. g.

Bavarski kralj Ludvig I., pobornik i mecena nazarenskog slikarstva, dao je poticaj obnavljanju umijeća freskoslikarstva i stakloslikarstva, čime romantičarski doziva duh srednjovjekovlja, koji pridonosi poticanju vjerničkog zanosa u prvoj polovini 19. st. U Münchenu je utemeljen Kraljevski institut za oslikavanje stakla i radionica Ferdinanda Mayera,

koji će do osnutka istovjetne radionice u Innsbrucku prednjačiti u izradi vitraja.²⁸

Temeljna je razlika između izvornoga gotičkog stakloslikarstva i devetnaestostoljetnog u tome što u razdoblju gotike mozaično složena raznobojna stakla tvore sliku, dok kasnija izvedba više podsjeća na štefelajno slikarstvo – likovi se slikaju sjenčanjem i nijansiranjem na jednoj staklenoj ploči kako bi se naglasio dojam trodimenzionalnosti i već gotovi dijelovi slike montiraju se na pripremljene metalne okvire u zidu.

Crkva u Macincu ističe se bogatstvom sačuvanih oslikanih prozora u svetištu i lađi, ukomponiranih u ornamentiranu dekoraciju zida. U tipičnom neogotičkom prostoru vitraji su tretirani kao polikromirani dio zida, a ne kao izvor svjetla. U svetištu je postavljeno sedam oslikanih prozora, naručenih u Innsbrucku 1880. g.,²⁹ dok su prozori u lađi naknadno dobavljeni, većinom nakon Prvoga svjetskog rata, o čemu svjedoče i posvete.³⁰ Raskošan središnji tzv. katedralni prozor prikazuje titulara crkve i zaštitnicu župe, Blaženu Djevicu Mariju u pohodu Elizabeti. S lijeve strane slijede prozori s prikazom Srca Isusova i sv. Ane, a zdesna se nižu Srce Marijino i sv. Joakim. Likovi svetaca postavljeni su pod filigranskim neogotičkim baldahinima, a cijela površina ispunjena je minuciozno izrađenim florealnim i geometrijskim ornamen-

Interijer crkve, pogled prema pjevalištu (foto: M. Drmić)
Interior of the church, view to the choir

tom. Posljednji u nizu prozora u svetištu su tzv. »tapete«, u potpunosti ornamentirane plohe stiliziranih cvjetnih uzoraka. U crkvenoj lađi na strani evanđelja nižu se dvostruki prozori s prikazima svetaca zapadne crkve, dok su na strani epistole sveci istočne crkve. Ističu se bifore u kapelama sv. Josipa i sv. Franje Ksaverskog s vitrajima iz 1911. g. s oslikovljenim litanijama lauretanskim. U bogatim okvirima s motivom akantusa i ljljana slijeva su prikazi Marijina monograma, Škrinje zavjetne, Ruže otajstvene, Korablje spasonosne, a zdesna, Kraljice mučenika (dvije prekrížene palmine grane s krunom), Zvijezde jutarnje, Ogledala pravde (vaga) i Kraljice svih svetih (kruna sa zrakama ispod). Na nasuprotnom prozoru u kapeli sv. Franje Ksaverskog s posvetom trećoredaca sv. Franje Asiškog u Macincu i signaturom dolje desno *Tiroler Glasmalerei Innsbruck* u osam polja prikazani su Kristov monogram i simboli njegove muke. I prostor pjevališta obogaćen je dvostrukim prozorima oslikanima ornamentalnim uzorcima cvjetnih motiva.

Dekoratивно oslikavanje zidnih ploha raznobojnim ornamentalnim motivima tipično je za crkvene interijere u razdoblju historicizma. Goli zid ne može biti reprezentant stila u arhitekturi historicizma; materijalnost zida skrivena je iza ornamenta i boje kao integralnog dijela arhitekture. Jedan od najranijih primjera oslikavanja cjelokupnih zidnih ploha

crkvenog interijera ornamentalnim uzorcima koji postaje uzor svim kasnijim gradnjama, župna je crkva u bečkom Alterchenfeldu.³¹ Crkva u Macincu oslikana je šablonski nanošenom ornamentalnom dekoracijom biljnog i geometrijskog repertoara. U gusto ispresijecanom zidu kojim dominiraju parovi oslikanih prozora gotovo da i nije bilo mjesta figuralnim prikazima, već se oslikavanjem nastojalo isključivo istaknuti aktivne elemente same arhitekture, ničim skrivene, čiste konstrukcije. U horizontalnom presjeku opetuje se imitacija kvadra pravilno ispresijecanog rozetama, dok se u vertikalnoj podjeli pojavljuju vegetabilni motivi cvjetnih latica i lišća u pravilnim vrpcama. Uzorci s oslikanih prozora nastavljaju se na zidne plohe tvoreći skladnu cjelinu. Križni je svod naglašen filigranskim ornamentalnim oslikom umjesto isticanja profilacije rebara, a na križistima se pojavljuje varijacija rozete. U svetištu je prostor između rebara svoda oslikan tzv. zvjezdanim nebom, omiljenim motivom u crkva-ma 19. st. Danas podosta izblijedjele boje svjedoče o historicizmu omiljenoj skali prirodnih tonova okera, žute, plave i smeđe, u harmoničnom odnosu s drvenim oltarima. Svetište i pjevalište oslikao je Rikard Rojnik, slikar koji je dekorativnim oslikom ukrao brojne crkve u sjeverozapadnoj Hrvatskoj na prijelazu 19. u 20. st. Zidni zapis svjedoči: *slikano 1921, M. Pavelić, M. Filipančić, I. Podolski*. Ova kasna godina može se odnositi na obnovu oslika ili dijela oslika,

Friedrich Schmidt, crkva sv. Nikole, Innsbruck, 1880. Oslikani križno-rebrasti svod
Friedrich Schmidt, St Nicholas's, Innsbruck, 1880. Painted cross-rib vaulting

Macinec, oslikani križno-rebrasti svod
Macinec, painted cross-rib vaulting

Oltar sv. Josipa, 1888. (foto: M. Drmić)
Altar of St Joseph, 1888

Oltar sv. Franje Ksaverskog, 1888. (foto: M. Drmić)
Altar of St Francis Xavier, 1888

Vitraci u svetištu: *Srce Isusovo, Pohod Marije Elizabeti, Srce Marijino*, Tiroler Glasmalereianstalt, Innsbruck, 1880.

Stained glass in the sanctuary: Heart of Jesus, the Visitation to Elizabeth, the Heart of Mary, Tiroler Glasmalereianstalt, Innsbruck, 1880

ali i na težnju da se godinama nakon izgradnje crkve njezin interijer upotpuni zidnim oslikom u duhu neogotičkog *Gesamtkunstwerka*.

Sastavni dio i važan element cjelovitosti historicističkog interijera jesu podne pločice od obojenog cementa, na kojima dominiraju tamniji oker, zelena i svijetlosiva boja. Prema podatku iz *Spomenice* saznajemo da je opločenje cementnih heksagonalnih pločica, slijedeći ornamentalni uzorak, izveo poduzetnik iz Beča Adolf Pittel iz vlastite teracare.³²

Otkada je polemički odnos protagonista moderne umjetnosti prema ornamentu i dekoraciji izgubio na aktualnosti, iznova vrednujemo arhitektonsku baštinu iz razdoblja historicizma, u međuvremenu znatno prorijeđenu i izmijenjenu. Stoga je crkva Pohoda Blažene Djevice Marije u međimurskom Macincu reprezentativan i važan primjer neogoti-

čke arhitekture i crkvenog interijera nastalog gotovo u jednom dahu, slijedeći ideju stilske jedinstvenosti i cjeline. Polikromija zidova i prozora i »mistična polutama« pravilo su neogotičkoga crkvenoga prostora. Raskošna dvadeset i tri oslikana prozora iz Innsbrucka, te cjelokupna unutarnja oprema, do danas gotovo u potpunosti sačuvana od mogućih devastacija i neprimjerene obnove, tvore skladnu i zaokruženu cjelinu, koju bi trebalo iznova valorizirati.³³

Otkrivena vrijednost ovoga sakralnog prostora, znanstveno obrađena i stručno restaurirana, postat će primjerom neogotičkog stilskog jedinstva, toliko karakterističnoga za kasno 19. st. na području sjeverozapadne Hrvatske, u kojem jednakovno nastupaju arhitektura, dekorativno slikarstvo i oltari, na kojima dolazi do izražavanja njihova umjetničko-obrtna izvedba zrelog historicizma.

Vitraci sa simbolima litanija lauretanskih, Tiroler Glasmalereianstalt, Innsbruck, 1911.

Stained glass with Lauretanian symbols, Tiroler Glasmalereianstalt, Innsbruck, 1911

Vitraci s prikazom sv. Bernarda i sv. Augustina, Tiroler Glasmalereianstalt, Innsbruck, 1917.

Stained glass depicting St Bernard and St Augustine, Tiroler Glasmalereianstalt, Innsbruck, 1917

Bilješke

1

Votivna crkva prema planovima arhitekta Heinricha Ferstela građena je od 1856. do 1879., dok obnovu Katedrale sv. Stjepana preuzima *Dombaumeister* Friedrich Schmidt.

2

Friedrich von Schmidt (1825.–1891.) dolazi u Beč 1857. g. Prethodno je već stekao velika graditeljska iskustva vezana uz obnovu gotičke Katedrale u Kölnu i tijekom boravka u Milanu, gdje je predavao na Akademiji Brera. Usp. JÓZSEF SISA, Neo-Gothic Architecture and Restoration of Historic Buildings in Central Europe. Friedrich Schmidt and His School, u: *JSAH*, u: *A Journal of the Society of Architectural Historians*, vol. 61, 3 (2002.), 170–187.

3

JÓZSEF SISA, Die Schmidt-Schule in Budapest, u: *Zeit des Aufbruchs. Budapest und Wien zwischen Historismus und Avantgarde*, katalog izložbe, Beč, 2003., 167–171.

4

AUGUST REICHENSPERGER, Die christlich-germanische Baukunst und ihr Verhältnis zur Gegenwart, 1845. (autor je bio i urednik tada vrlo proširenog i utjecajnog časopisa *Kölner Domblatt*). Usp.

EUGÈNE EMMANUEL VIOLLET-LE-DUC, Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVe siècle, Pariz, 1854.–1869.; GOTTFRIED SEMPER, Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten oder praktische Aesthetik. Ein Handbuch für Techniker, Künstler und Kunstfreude, München, I. izd. 1860.–1863., II. izd. 1878.–1879. Viollet-le-Duc u središte svojih istraživanja stavlja francusku katedralnu gotiku, dok Semper ističe renesansu kao najviši arhitektonski princip. Obojica su snažno djelovala na razvoj neostilske arhitekture. Praktičnu namjenu i široku primjenu imala je knjiga FRIEDRICHA HOFFSTADTA, Gothisches A-B-C Buch. Grundregeln des gothischen Styls für Künstler und Werkleute, Frankfurt am Main, 1840.–1845. Vidi: *Architektur Theorie von der Renaissance bis zur Gegenwart* (grupa autora), Taschen, Köln, 2003.

5

Usp. MARIO SCHWARZ, Architektur im 19. Jahrhundert, u: *Der Traum vom Glück. Die Kunst des Historismus in Europa*, katalog izložbe, Beč, 1996./1997., 121–135. Na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču postojala je Specijalna škola srednjovjekovne arhitekture, na kojoj je predavao Friedrich Schmidt (od 1872. do 1891.). Naslijedio ga je Viktor Luntz, a ugašena je tek njegovom smrću 1903. g. na zahtjev kolegija Akademije prema kojemu je razdoblje historijskih stilova, poglavito gotike, na zalazu, pa Akademija nema potrebu školovati restauratore srednjovjekovnih građevina. Usp. WALTER

WAGNER, Die Geschichte der Akademie der bildenden Künste in Wien, Beč, 1967., 260.

6
WALTER KRAUSE, The Role of Neo-Gothic in the Ecclesiastical Art of Austrian Historicism, u: *Centropa. A Journal of Central European Architecture and Related Arts*, vol. 3, 3 (New York, 2003.), 185–193.

7
Obje su crkve trebale očitovati i simbolizirati snagu Crkve, toliko poljuljano liberalnim ozračjem koje se širilo nakon Francuske revolucije, i etablirati neogotiku kao vodeći stil crkvene izgradnje i katoličanstva. Katedrala u Linzu građena je u razdoblju od 1858.–1924. prema planovima arhitekta Vincenza Statza. Ovdje moramo pridodati i mnoge neogotičke obnove crkava, kao npr. regotizaciju Zagrebačke katedrale, o čemu postoji brojna literatura. Usp. OLGA MARUŠEVSKI, Katedrala u vremenu i prostoru, u: *Život umjetnosti*, 41–42 (1987.), 97–127; ŽELJKA ČORAK, Katedrala i XIX. stoljeće, u: DEANOVIĆ/ČORAK/GATTIN, Zagrebačka katedrala, Zagreb, 1988., 257–305.

8
OWEN JONES, The Grammar of Ornament, London, 1856.; o značenju te publikacije za umjetnost 19. st. vidi i: ORNELLA SELVAFOLTA, L'ornamento e la regola: la 'grammatica' di Owen Jones, u: *Il disegno di architettura*, 25–26 (Milano, 2002.), 71–80.

9
HERBERT SCHINDLER, Nazarener. Romantischer Geist und christliche Kunst im 19. Jahrhundert, Regensburg, 1982., 174–175; ELIZABETH MAREITH, Die Geschichte der Tiroler Glasmalerei- und Mosaikenanstalt in Innsbruck und deren Mosaik im Innsbrucker Stadtgebiet (neobjavljena disertacija), Innsbruck, 1987.

10
Predmet brojnih polemika, kako među suvremenicima, tako i generacijama potom, regotizacija je Zagrebačke katedrale arhitekta Hermanna Bolléa nakon potresa u Zagrebu 1880. g.; vidi: OLGA MARUŠEVSKI, ŽELJKA ČORAK (bilj. 7).

11
Usp. WOLFGANG BRÖNNER, Farbige Architektur und Architekturdekoration des Historismus, u: *Deutsche Kunst und Denkmalpflege*, 36 (1978.), 57–67.; ULRIKE STEINER, ECKART VANCOSA, Zum Verhältnis von Architektur und Altaraufbau in der Neogotik, u: *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, 33 (1979.), 41–51; WALTHER BRAUNEIS, Historistische Kirchen in Wien – Erhaltungsstrategien, u: *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, 1–2 (1992.), 195–198.; WOJCIECH BALUS, Zwischen Stilsprache und archäologischer Treue: Zur Symbolik des Kirchengebäudes im 19. Jahrhundert, u: *Münchner Jahrbuch der bildenden Kunst*, sv. LI (München, 2000.), 229–242; WALTER KRAUSE (bilj. 6). Za njemačku bibliografiju vidi: www.historismus.net

12
Mjesto Macinec smješteno je u zapadnom dijelu Međimurske županije, udaljeno je od Čakovca desetak kilometara. Od 1. do 4. st. na tom se području razvilo naselje kao rimsko uporište Maxentia. Prema nekim zapisima, mjesto se spominje još 1077. g. kada se po utvrdi Max zvalo Maksencija. Mjesto svoj razvoj zahvaljuje željezničkoj pruzi, koja je tim krajem prolazila već 1860. g. Usp. ANĐELA HORVAT, Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju, Zagreb, 1956. »Ivan Kukuljević Sakcinski Macinec navodi *Macinec* (Nadpisi sredovječni novovjekli na crkvah, javnih i privatnih sgradah i.t.d. u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1891., 387.). Je li korijen riječi *mač*, i ne označuje li u tom slučaju mjesto pripadnosti viteškome redu?«, cit. u: IVAN SRŠA, Međimursko srednjovjekovlje, u: *Kaj*, 2–3, (1994.), 63–73.

13
Nakon što je 1848. g. Međimurje pripojeno Hrvatskoj, prvi službeno imenovani konzervator za Hrvatsku i Slavoniju Ivan Kukuljević Sakcinski pohodi Macinec i zalaže se za očuvanje i uređenje gotičke crkve. O

tome izvještava Centralnu komisiju u Beču. Usp. KUKULJEVIĆ JOHANN V., k. k. Conservator für Croatien: Bericht über einige Baudenkmale Croatiens, u: *Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Denkmale*, 11, (Beč, 1856.), 232–237. Međimurje je već 1861. ponovno pripalo Mađarskoj i katolička je crkva u Međimurju 1875. priključena biskupiji Szombathely. Odluku o sudbini spomenika donosi nadležno Ugarsko ministarstvo za bogoštovlje i kulturu otpisom 7. travnja 1879. O stanju stare crkve svjedoči zapis iz *Spomenice*: »(...) dogodilo se da su radi oštećenog svoda i rušta političke vlasti zatvorile za upotrebu staru crkvu. To su obavili Karlo Vrantisits sudac kotara Čakovec i vlastelinski arhitekt Bartha i dekan Karlo Novak. Služba Božja se najprije obavljala u sobi sa zapadne strane zgrade župne, a sljedećih godina u drvenoj kolibi oko stupa sv. Florijana usred sela jedva za dvjesta osoba načinjena među različitim tegobama i promjenama mjesta i vremena /zima, vjetar, i kiša, a vjernici većinom u blatu klečali! / i tako se obavljalo kroz pet godina. (...) Pošto se izvršilo što se imalo izvršiti došlo je 11. lipnja t. g. do rušenja stare crkve; tom zgodom Svetište gotskog stila koje je kao spomenik starine trebalo restaurirati radi znatnih kvarova bilo je porušeno.« Tek podignutu novu crkvu oštetio je potres, koji je zahvatio Zagreb i sjeverozapadnu Hrvatsku 9. studenoga 1880. g. Usp. LIBER MEMORABILIMUM CASUM PAROCHIAE MACINENSIS (od 1798.), 6–23.

14
Stjepan Schadl (Selnica u Međimurju, 21. 12. 1845.) zaređen je u Zagrebu 1871. i potvrđen od kardinala Haulika 23. kolovoza iste godine. Prije dolaska u Macinec bio je kapelan u Nedelišću.

15
Opširnije o gotičkim konzolama crkve u Macincu v.: ANĐELA HORVAT (bilj. 12), 72, 76.

16
Usp.: LIBER MEMORABILIMUM (bilj. 13), 17.

17
Izgradnja nove crkve planirana je već za nadbiskupa J. Haulika za kojega je napravljen plan i troškovnik, međutim gradnja nove crkve i tijekom godina napravljeni projekti odgađali su se do trenutka kada su radi oštećenog svoda političke vlasti zatvorile za upotrebu staru crkvu, 1876. god. (vidi bilj. 13). Nakon toga kraljevski građevni ured u kratkom je vremenu sastavio plan i troškovnik projekta »koji bi obuhvatio oko tisuću osoba, u novom gotskom slogu, s tornjem, taracanjem, cementnim pločicama i velikim oltarom, propovjedaonicom s troškom od 30000 forinti i da se isplati iz vjerske Zaklade.« Usp. LIBER MEMORABILIMUM (bilj. 13), 17. U Zbirci građevinskih planova 1869.–1941. Hrvatskog državnog arhiva čuva se za sada jedini poznati nacrt crkve u Macincu. Radi se o tlocrtu, rukopis u boji, sign. XXXII–24. bez naznačenog autorstva i datacije, ali u potpisu stoji *k.k. cro.slav. Landes Baudirektion, Agram*. Nacrt se dosta razlikuje od izvedbenog. Uz poligonalno svetište sa svake su strane bočno postavljene sakristija (*Sakristei*) i grobnica (*Todtenkammer*) s izvanjskim južnim ulazima. Nacrt je vjerojatno nastao nakon Kukuljevićeva pohoda Macincu kao prijedlog obnove postojećeg stanja. U svetištu je sačuvana gotička situacija za čije se očuvanje i zalagao, dok je lađa barokizirana. Zahvaljujem mr. sc. Davorinu Stepincu koji me je upozorio na postojanje toga nacrta i dr. sc. Diani Vukičević-Samaržija na korisnim uputama vezanim uz čitanje nacrta. Arhitekt Peter Wellin, koji se navodi u *Spomenici*, dobio je na temelju licitacije izvođačke radove, ali nije bio i autor projekta. Planove, katkada razdrađene do u detalje, kao npr. liturgijskog posuđa, izrađivali su znameniti arhitekti koji su tada djelovali u Beču, npr. Heinrich Ferstel, Friedrich Schmidt, Richard Jordan, Alexander von Wielemanns, Viktor Luntz, Ludwig Zatzka, Gustav i Franz von Neumann. U građevinskim uredima planovi bi se umnožavali, kopirali, pojednostavljivali i varirali, dok u konačnici ne bi postali anonimni predlozi za gradnju crkve. Usp. WALTHER BRAUNEIS (bilj. 11), 195. Prema podacima u *Spomenici*, nacrt macinečke crkve pribavljen je iz građevinskog ureda u Zala-Egerszegu. Vidi: LIBER MEMORABILIMUM (bilj. 13), 28.

18

Arhitektonske snimke prema svim pravilima službe za zaštitu spomenika kulture izradila je tvrtka »D I A« d.o.o. Nedelišće, glavni projektant Reno Vrbanec, dipl. ing. arh. Zahvaljujem kolegama u Ministarstvu kulture RH, Upravi za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorskom zavodu u Varaždinu na ustupanju postojeće dokumentacije i dopuštenju da se njome koristim u ovom radu. Na obradi arhitektonskih nacrti i njihovoj prilagodbi za objavljivanje zahvaljujem Marijani Vojtić, dipl. ing. arh.

19

Rezbareni krilni oltari dominiraju u krajevima njemačkoga govornog područja, te u Belgiji i Skandinaviji. Najveća produkcija tijekom 14. stoljeća bila je u sjevernonjemačkim i rajnskim pokrajinama, dok u 15. st. vrhunac umjetničke izrade doživljavaju u južnoj Njemačkoj, Franačkoj i Tirolu. Vidi: NORBERT WOLF, *Die Entwicklung des gotischen Schnitzaltars*, u: *Kunsthistorische Arbeitsblätter*, 3 (Köln, 2001.), 15–28.

20

Umetanje tabernakula u središte krilnog oltara započinje početkom 15. st. Prvi poznati primjer je tzv. *Klarenretabl* u Kölnskoj katedrali datiran oko 1400. g. Usp. NORBERT WOLF (bilj. 19), 17, ali tek u 19. st. tabernakul postaje obvezan sastavni dio oltara u skladu s novom liturgijom. Radi istaka koji zauzima tabernakul, krila se ionako ne bi mogla sklopiti, već ostaju trajno otvorena, stoga u oltaristici 19. st. govorimo o pseudokrlnim oltarima.

21

ULRIKE STEINER, ECKART VANCSEA, *Zum Verhältnis von Architektur und Altaraufbau in der Neogotik*, u: *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, XXXIII (Beč, 1979.), 41–51.

22

»U (veliki žrtvenik) staviše vrlo krasne 3 velike statue i 2 Kerubina. Statue ove nabavljene su iz Tridenta u Tirolu za 200 fr.« Usp. Dopis. (Nova gotička crkva u Macincu), *Katolički list*, br. 15., Zagreb, 10. 4. 1884., god. XXXV, 119.

23

O tirolskim kiparskim radionicama u 19. st. vidi: OLGA MARUŠEVSKI, O vrednovanju i čuvanju neostilske crkvene opreme – u povodu obnove u ratu oštećene župne crkve Sv. Križa u Sisku, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 20 (1996.), 142–157; IRENA KRAŠEVAC, Kipar Ferdinand Stuflesser. Doprinos tirolskom sakralnom kiparstvu druge polovine 19. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 27 (2003.), 231–239.

24

Mathias Stamberger in testinarium Polstranensem in Styria. Usp. LIBER MEMORABILIMUM (bilj. 13), 23.

25

Spomenica navodi podatak iz godine 1888. da su župljani ustanovili trošak za dva pokrajnja oltara i zato je sastavljena komisija pod ime-

nom »cirkveni odbor«, po dva delegata iz svakog sela. Usp.: LIBER MEMORABILIMUM (bilj. 13), 34.

26

Dva nasuprotna pobočna oltara u lađi, sv. Valentina i sv. Roka, izrađena od tamne hrastovine, ukrašena su fijalama u stilu romantične neogotike. Oltar sv. Valentina nabavljen je g. 1890. kod Müllera, dobavljača crkvene opreme u Beču, i vjerojatno je poslužio kao predložak za oltar sv. Roka jer u potpunosti ponavlja njegov oblik i dekorativne detalje. Te oltare u crkvi Presvetoga Trojstva u Krapinskim Toplicama Olga Maruševski ocijenila je visokom obrtničkom kvalitetom. Usp. OLGA MARUŠEVSKI (bilj. 23), 148.

27

Pneumatičke orgulje naručene su kod obrtnika Kranjca iz Maribora 1882. g. Vidi: LIBER MEMORABILIMUM (bilj. 13), 29.

28

Königliche Glasmalerei-Institut in München, osnovan 1827. g.; *Tiroler Glasmalerei- und Mosaikenanstalt* osnovan je u Innsbrucku 1861. g., a jedna je od prvih narudžbi bila ona zagrebačkoga biskupa J. Haulika za prozore kapele sv. Jurja u Maksimiru, nakon čega su slijedile brojne narudžbe za opremu crkava po Hrvatskoj. Usp. ELIZABETH MAIRETH (bilj. 9), 10.

29

»Sama župa brojeća oko 1400 duša svojim je troškom nabavila 7 vrlo krasnih bojadisanih velikih prozora u svetištu za 1620 for. iz tvornice u Insbruku.« Cit iz: *Katolički list*, 15, Zagreb, 10. travnja 1884., 119. Usp. LIBER MEMORABILIMUM (bilj. 13), 22–23.

30

O tome svjedoče inskripcije u podnožju vitraja, npr. *Na spomen sina 1917. i Uspomena na mrtve 1915, 1916, 1917.*

31

Alterchenfeldska crkva građena je u razdoblju od 1848. do 1861. prema nacrtima arhitekata Johanna Georga Müllera i Eduarda van der Nülla, koji je napravio nacрте za zidne dekoracije. Uzorci preuzeti iz srednjovjekovnog ornamentalnog repertoara odlikuju se perfekcijom izvedbe i akademskim umijećem u duhu 19. stoljeća.

32

LIBER MEMORABILIMUM (bilj. 13), 22.

33

Crkva je kao kulturno dobro preventivno zaštićena 2002. Nakon Anđele Horvat, koja ju opisuje kao »suvišno pretencioznu u svojim dimenzijama. Poligonalno svetište, izduženu lađu i zvonik uz glavno pročelje podupire dvadesetak kontrafora! Ona predstavlja kulturno-historijski fenomen iz vremena pseudogotičke djelatnosti, zajedno sa svojim inventarom, koji s arhitekturom čini duhovu cjelinu svoga vremena« (isto kao bilj. 12, 60), crkva nije pobuđivala značajniju pažnju povjesničara umjetnosti i konzervatora.

Summary

Irena Kraševac

The Church in Macinec – an Example of High Quality Neo-Gothic *Gesamtkunstwerk* in NW Croatia

Since the polemical stance of the leaders of modern art with respect to ornament and decoration is no longer quite as topical as it once was, we can once again evaluate the heritage from the period of historicism, much, in the meantime, thinned out and modified. The Church of the Visitation of the BVM in the Međimurje village of Macinec is a typical and important example of neo-Gothic architecture and interior created almost in a breath during the 1880s, following the idea of stylistic unity and integrity. According to the architectural theory of the 19th century, the neo-Gothic was the best for

embodying the religious function and became the official ecclesiastical style. The altars of the 19th century, as later derivations of Gothic wing altars, revived the arts of wood carving and polychromy, while stained glass also had an important role in the furnishing of churches, as many as 23 of them being extant in this church, done in the workshop of the Tiroler Glasmalerei und Mosaikenanstalt in Innsbruck in the period between 1880 to the end of World War I. The material reality of the wall in the period of historicism was veiled behind ornaments and colour, integral parts of a work of architecture, and the interior of the church in Macinec is completely covered with filigree ornamental painting with geometrical and plant motifs. The church furnishing was ordered in the art centres of the then Austro-Hungarian Empire, Graz, Vienna, Budapest, Trent and Innsbruck in the Tyrol, and is an example of the Gothic stylistic unity that is so characteristic of the late 19th century in the area of NW Croatia.

Key words: historicism, neo-Gothic, religious art, stylistic unity